

De paradox van Kopenhagen

De huidige milieuproblemen zijn veel duurder om op te lossen, en daar is veel minder draagvlak voor dan in het verleden. We kunnen het ons echter niet veroorloven het erbij te laten zitten. Heleen de Coninck geeft een aanzet voor een nieuwe milieugenda.

HELEEN DE CONINCK

Hebben we in Nederland nog wel milieuproblemen? Ons afval wordt efficiënt ingezameld en verbrand in hyperschone vuilverbranders, de meeste mensen in Nederland groeien zeer gezond op, ondanks de hoge bevolkingsdruk, grote mobiliteit, de intensieve veeteelt en het hoge aandeel van industrie in onze economie.

Al sinds de jaren zeventig is duurzaamheid een apart thema in de Nederlandse politiek. In de jaren tachtig en negentig was Nederland voorloper op het gebied van milieubeleid: als een van de eerste landen wereldwijd hadden we een milieuminister en een Nationaal Milieubeleidsplan. Nederland speelde ook een prominente rol in de totstandkoming van internationale milieuverdragen. De politiek van duurzaamheid — het beschermen en in stand houden van onze fysieke leefomgeving: lucht, bodem, water, landschap en de levende natuur — heeft in Nederland een gezonde basis.

Dit leiderschap van Nederland zowel op het gebied van nationaal milieubeleid als op dat van internationale samenwerking lag voor de

hand. Als een van de dichtstbevolkte landen ter wereld werden milieuproblemen zoals bodemvervuiling, afval, verzuring en luchtvervuiling in Nederland sneller dan elders belastend. De noodzaak om milieubeleid te ontwikkelen was daarmee groter. Daarnaast is Nederland als relatief klein deltaland afhankelijk van wat omliggende landen doen. Voor een kostenefficiënte en schone drinkwatervoorziening bijvoorbeeld, is Nederland mede afhankelijk van de Rijn en de Maas. Veel van onze luchtverontreiniging vliegt naar Duitsland, maar uit Engeland komt weer veel naar Nederland overwaaien. Internationale samenwerking op milieugebied met de landen stroomopwaarts en in de omgeving is belangrijk.

Weinig bekend is hoe succesvol het milieubeleid tot nu toe is geweest, al gingen daar in veel gevallen decennialange inspanning aan vooraf. Ouders hoeven zich geen zorgen meer te maken over kinderen die ziek worden omdat ze grond uit de tuin in hun mond hebben gehad. Het is wettelijk geregeld dat alle grond waar mensen op wonen is onderzocht op vervuiling, en zo nodig is gereinigd. Het is niet meer ongezond om te zwemmen in de Rijn en de Maas, en verdwenen vissen komen terug. Nederland heeft geen vuilnisbelten meer: alles wordt verbrand in vuilverbrandingsinstallaties, waarvan

84

Over de auteur Heleen de Coninck is research fellow bij de WBS en programmaleider bij de afdeling Beleidsstudies van het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN)

Noot zie pagina 90

de rookgassen zorgvuldig worden gezuiverd. Dit alles is te danken aan een vergaand overheidsbeleid resulterend in een drastische reductie van allerlei vormen van milieuvervuiling, onder meer door afspraken met Frankrijk en Duitsland en in de Europese Unie.

Ook voor grensoverschrijdende milieuproblemen zijn er successen te rapporteren. We horen de laatste tijd weinig meer over zure regen, een milieuprobleem dat in de jaren tachtig opkwam. Dat komt niet omdat het allemaal wel mee bleek te vallen, maar is een gevolg van de Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution, een internationaal (Europees georiënteerd) verdrag. De landen die dat verdrag naleven hebben hun emissies van zwaveldioxide, de grootste veroorzaker van zure regen, met tachtig tot negentig procent verminderd. De zorgen (en dreigementen) van de vervuilende industrie en elektriciteitscentrales dat de kosten van dergelijke maatregelen draconisch zouden zijn en zouden leiden tot het verdwijnen van productie en werkgelegenheid uit Europa bleken grotendeels onterecht.

En waarom haalt het gat in de ozonlaag, het milieuprobleem uit de jaren negentig, zelden

Weinig bekend is hoe succesvol het milieubeleid tot nu toe is geweest

meer de krant? Omdat er internationaal afspraken zijn gemaakt over het verminderen van cfk's (chloor-fluor koolwaterstoffen) waardoor de uitstoot tot vrijwel nul is gereduceerd. Weliswaar blijven deze stoffen lang in de atmosfeer bestaan en herstelt de ozonlaag zich dus ook zeer langzaam, maar het gevaar van een dunne ozonlaag is afgewend. Er bestaan talloze andere voorbeelden: verzuring en eutrofiering door landbouwemissies en mest, lood in de lucht.

Het is trouwens opvallend dat in de tijd dat de meeste van deze problemen zich aandienen, de vvd nog geëngageerde milieuministers leverde. Met name Pieter Winsemius en Ed Nij-

pels hebben veel bereikt. Naar aanleiding van het ontbreken van een duurzaamheidsagenda riep de eerste aan de vooravond van de provinciale verkiezingen overigens op niet op de vvd te stemmen.

DE MILIEUPROBLEMEN VAN NU

De meeste milieuproblemen van nu zijn complexer dan die uit het recente verleden: ze zijn op veel grotere schaal grensoverschrijdend, treffen slechts ten dele onszelf maar vooral toekomstige generaties en zijn veel ingewikkelder en kostbaarder om op te lossen. Een van de overblijvende milieuproblemen in Nederland die moeizaam op te lossen blijken is de luchtkwaliteit. Er is veel gedaan aan het beperken van de uitstoot van deeltjes van de industrie, elektriciteitscentrales en verwarmingsinstallaties. Echter, bij verkeer en vervoer winnen overheidsbeleid en technologische verbeteringen het niet van de toenemende vraag naar transport per auto, vrachtwagen of brommer.

Ondanks het feit dat het in Nederland relatief veel waait, wat leidt tot verdunning van de vervuiling, behoren de concentraties ongezonde deeltjes langs drukke wegen in grotere steden tot de hoogste van Europa. Luchtwegaandoeningen komen daar vaker voor, en de levensverwachting is lager dan in schonere gebieden. De mensen die daar wonen betalen de rekening van het nog altijd toenemende autogebruik in Nederland.

Een ander groeiend milieuprobleem in Nederland is ruimte. Het ruimtelijke ordeningsbeleid waar Nederland ooit beroemd om was is steeds meer gedecentraliseerd. Door gebrek aan centrale coördinatie neemt verrommeling van het toch al drukke landschap toe. De natuur is het kind van de rekening en moet extra worden beschermd.

De meeste andere moderne milieuproblemen spelen zich verder van huis af: de ontbossing in tropische gebieden blijft in hoog tempo doorgaan, de biodiversiteit neemt wereldwijd af en het lukt steeds maar niet om een inter-

Heleen de Coninck *De paradox van Kopenhagen*

nationaal akkoord tegen overbevissing af te sluiten, waardoor vissoorten als tonijn dreigen te verdwijnen.

Klimaatverandering, echter, is het meest ingrijpende probleem. Niet alleen zijn de gevolgen van klimaatverandering moeilijk te overzien en mogelijk zeer ernstig, ook het oplossen ervan heeft ingrijpende gevolgen — dat maakt het problematisch om een uitweg te vinden. Door de mens veroorzaakte klimaatverandering betekent temperatuurverhoging en de klimaatgevolgen daarvan, doordat de concentratie gassen die infraroodstraling absorberen in de atmosfeer wordt verhoogd. Die broeikasgassen, met name koolstofdioxide maar ook methaan en sommige stikstofverbindingen, worden veroorzaakt door het gebruik van kolen, olie en gas in de industrie, en een veranderend landgebruik, met name ontbossing. Naast de waarschijnlijke temperatuuroptocht leidt meer CO₂ in de lucht tot meer CO₂-opname in de oceanen, die daardoor licht verzuren met mogelijk meer ecologische gevolgen.

Omdat het klimaat langzaam reageert, is klimaatverandering vooral een probleem voor toekomstige generaties. Daarnaast hangt de ernst van de gevolgen sterk samen met hoe weerbaar, goed opgeleid en draagkrachtig de mensen zijn die te maken krijgen met bijvoorbeeld zeespiegelstijging, hittegolven en meer en sterkere tropische stormen. Arme mensen in ontwikkelingslanden zijn met name de dupe. Er zijn grote onzekerheden rondom de gevolgen van klimaatverandering, ook al bestaat er wetenschappelijke consensus over de oorzaken van het probleem. Op het moment dat de volle omvang van klimaatverandering bewezen kan worden, is het te laat om deze te voorkomen.

De meeste klimaatstudies laten zien dat de kosten van het voorkomen van klimaatverandering duidelijk lager zijn dan als we de boel op zijn beloop zouden laten. Waarom gebeurt er dan zo weinig? Wat klimaatverandering vooral ingewikkeld maakt is dat de veroorzakers zelf niet of nauwelijks worden geconfronteerd met de gevolgen. Het probleem wordt met name

veroorzaakt door geïndustrialiseerde landen.

Het is niet in het onmiddellijke belang van de meest CO₂-producerende landen om actie te ondernemen; de baten gaan immers naar andere landen en latere generaties. De economische effecten van drastisch besparen op energie en de overschakeling op duurzame energie zijn voor een land als de Verenigde Staten, maar ook voor Nederland, enorm. Het zou neerkomen op een volledige heroriëntatie van de energievoorziening, de bedrijven waarop de economie leunt, en de manier waarop de samenleving is ingericht.

Deze combinatie van hoge kosten om broeikasgasuitstoot in industrielanden te ver-

Klimaatverandering is ingewikkeld omdat de veroorzakers zelf nauwelijks worden geconfronteerd met de gevolgen

minderen en het feit dat vooral andere landen en toekomstige generaties er baat bij zullen hebben, maakt het politieke draagvlak voor de vermindering van broeikasgasuitstoot laag. Zo ook in Nederland. Het bewustzijn van de economische consequenties van minstens een halve meter zeespiegelstijging aan het einde van de eenentwintigste eeuw voor het laagliggende Nederland was tot voor kort goed ontwikkeld.

De inschattingen van de zeespiegelstijging zijn niet bijgesteld, maar het urgentiegevoel in Nederland heeft wel ingeboet. Vreemd genoeg heeft de mislukte klimaatconferentie in Kopenhagen, in december 2009 daaraan bijgedragen. Niet alleen was de teleurstelling in de internationale gemeenschap over die conferentie groot, de uitkomst bevestigde de redenering van diegenen die het klimaatprobleem bagatelliseerden. Als het immers echt zo erg zou zijn, zou de internationale gemeenschap er toch wel iets aan doen? De paradox van Kopenhagen was dat de

teurstellende uitkomst het probleem prangen-der maakt maar het urgentiegevoel en draagvlak verlaagde.

DUURZAAMHEID IN HET NEDERLANDSE POLITIEKE LANDSCHAP

Nederlandse burgers zijn door de overheid tot nu toe vrij effectief veiliggesteld van de directe invloeden van milieuproblemen. Dat gebeurde bijvoorbeeld door bodembeleid, het bestrijden van zwaveldioxide-emissies en het verbieden van cfk's. Soms leidden deze maatregelen tot tijdelijke weerstand, vooral bij de betrokken industrie, maar de burger merkte er meestal weinig van. Daardoor is het milieu als politiek thema uit het zicht verdwenen. De meeste politieke partijen maken duurzaamheid in hun politieke programma ondergeschikt aan andere thema's. Voor slechts een klein deel van de Nederlandse bevolking is duurzaamheid aanleiding om het kiesgedrag af te stemmen op partijen met een groene agenda.

De bevolking kan wat duurzaamheid betreft in ruwweg drie groepen verdeeld worden. Ten eerste de groep die relatief laag is opgeleid en een laag inkomen heeft, doorgaans een sceptische instelling heeft over wetenschap en soms gewoon niet gelooft dat de milieuproblemen erg zijn. Vaak wordt ook uitgegaan van verkeerde informatie ('Zure regen bleek toch ook wel mee te vallen? Daar hoor je nooit meer iets over. Dat was dus allemaal paniekzaaijerij.').

Bij een tweede groep is er sprake van onverschilligheid in verschillende gradaties: mensen die met een bezorgde frons erkennen dat het milieu in de knel zit, maar ook denken dat de oplossingen vanzelf wel komen. En zo niet, dan is dat niemands probleem in het bijzonder. Bij deze mensen kan wel sprake zijn van milieubewustzijn, maar is er onvoldoende urgentiegevoel om ook iets te ondernemen, zeker bij milieuproblemen die moeilijk te doorgronden en niet direct voelbaar zijn.

En er is een groep mensen, meestal hoogopgeleid en met een hoog inkomen, die zich

wel druk maakt over duurzaamheid. Je kunt ze boodschappen zien doen in de Natuurwinkel, zonnepanelen op hun dak zien monteren, flexi- of vegetarisch zien eten en in een Prius zien stappen. Er zijn meerdere partijen die deze groep bedienen, maar GroenLinks is het meest prominent.

De PvdA heeft sinds de nieuwe milieuproblemen zich aandienenden een groene agenda. In het vorige kabinet werd deze vertaald in ambitieuze doelstellingen. Nederland was terug in de groep landen die vooroplopen op het gebied van milieu. Echter, bij hoge kosten, die een doelstelling van 30% broeikasgasemissie onvermijdelijk met zich meebrengen, is de praktijk weerbarstig.

Geïmplementeerd is de groene agenda van de PvdA in het vorige kabinet helaas nauwelijks. De onmiskenbare spanning tussen 'rood' en 'groen' werd onvoldoende onderkend: milieudoelstellingen zijn lang niet altijd in lijn met de heersende sociaal-democratische opvattingen over wat goed is voor de economie en (daarmee) het welzijn van de Nederlandse bevolking. Andere onderwerpen kregen prioriteit.

Bij milieuproblemen waarvoor een hoog bewustzijn bestond, waarvan de kosten van de aanpak meevielen en de effecten zich in Nederland manifesteerden, zoals zure regen en de ozonlaag, zaten de groene en rode agenda elkaar niet of nauwelijks in de weg. Nu met klimaatverandering en biodiversiteit milieuproblemen mondiaal worden, de kosten van het oplossen van de problemen hoger worden en de effecten minder in eigen land worden gevoeld, is publieke steun voor milieubeleid tanende, juist bij PvdA-kiezers die onder de eerste twee groepen uit de vorige alinea's vallen.

Een voor de hand liggende conclusie uit het voorgaande is dat er niet alleen een taak voor de overheid ligt om de burger te beschermen tegen milieuschade, maar ook een taak voor de politiek, en dus ook voor de PvdA, om sluipende milieuproblemen te populariseren. Zo kan de politiek, middels de steun van de kiezer, in staat worden gesteld om die problemen op te lossen. Het zou kunnen helpen om meer stil te staan bij

Heleen de Coninck *De paradox van Kopenhagen*

milieuproblemen die eerder succesvol aangepakt zijn. Echter, de vraag blijft of dat voldoende is om grotere economische veranderingen, waarschijnlijk met onwenselijke sociale gevolgen, door te voeren.

ARGUMENTEN VOOR DUURZAAMHEID

Welke argumenten wendt de PvdA al aan om leden en kiezers ervan te overtuigen dat duurzaamheid nagestreefd moet worden? In het Beginselmanifest van de PvdA staat duurzaamheid — aldaar gedefinieerd als het tegengaan van uitputting en vervuiling van natuur en milieu — prominent genoemd als een van de vijf idealen van de sociaal-democratie. In het manifest wordt het begrip op drie subtiel verschillende manieren behandeld, die elkaar overigens niet uitsluiten. Ten eerste worden natuur en milieu gezien als onderdeel van bestaanskwaliteit en leefbaarheid. 'Ongeremde economische activiteiten zitten de kwaliteit van het bestaan in de weg (...) als markten blind zijn voor natuur, milieu en dierenwelzijn; als de lasten van onze economische groei worden afgewenteld op ontwikkelingslanden en toekomstige generaties.' (p. 4)

Ten tweede wordt duurzaamheid behandeld als welbegrepen eigenbelang: een antwoord op de grens aan ruimte en grondstoffen en een voorwaarde voor bestaanszekerheid. De beschikbare ruimte en grondstoffen op aarde zijn beperkt, en moeten daarom gespaard en eerlijk verdeeld worden; het is in het algemeen belang om grondstoffen duurzaam te gebruiken.

88 Ten derde zou duurzaamheid moeten worden nagestreefd uit solidariteit en een gevoel van rechtvaardigheid voor arme mensen in ontwikkelingslanden, toekomstige generaties en andere organismen. 'De mens is niet slechts verantwoordelijk voor het waarborgen van zijn eigen toekomstige levensvoorwaarden maar ook voor die van alle andere levende organismen op aarde.' (p. 6) Hieruit spreekt dat verantwoordelijkheid voor de aarde bij de mens ligt, dat de sociaal-democratie die verantwoordelijkheid

wil nemen en deze vertaalt in duurzaamheid. Waarom nemen we die verantwoordelijkheid? Omdat het onrechtvaardig is, voor toekomstige generaties en voor andere levende organismen op aarde, om onduurzaam bezig te zijn.

Dat het Beginselmanifest duurzaamheid op drie verschillende manieren — leefbaarheid, schaarste en solidariteit — benadert kan verwarrend overkomen maar is niet noodzakelijkerwijs een zwakte. Door verschillende argumenten voor dezelfde milieugenda te leveren kunnen verschillende groepen worden aangesproken. Zo kan het draagvlak voor milieubeleid worden vergroot, maar dan moet het wel goed worden uitgelegd en gebaseerd zijn op echte argumenten.

'De beperkte beschikbaarheid van ruimte en grondstoffen', oftewel het schaarsteargument,

De PvdA zal de sluipende milieuproblemen moeten populariseren

waar het Beginselmanifest van spreekt, is een voorbeeld dat wat misleidend kan zijn. Veel mensen maken zich zorgen over de schaarste van energiedragers, met name olie en gas, die op zouden raken. Alhoewel conventionele olie qua winning wel over haar piek heen lijkt, worden veel vloeibare brandstoffen geleverd uit andere bronnen dan de traditionele oliewinning. Kolen en gas lijken er nog voor lange tijd te zijn, en als het begint te knijpen loopt de prijs langzaam op.

Energie wordt wel onvermijdelijk duurder, dus een rationeel argument voor besparing is er wel degelijk. Maar het schaarsteargument zou beter kunnen worden verbreed naar de definitie van 'een beperkte beschikbaarheid van milieugebruiksruimte', een term uit de milieukunde die volgens Hans Opschoor, hoogleraar milieueconomie aan de Vrije Universiteit en het Institute for Social Studies, zo ongeveer betekent: 'de mogelijkheden die natuur en milieu

aan de maatschappij bieden voor benutting nu, zonder afbreuk te doen aan toekomstige gebruiksmogelijkheden’.

‘Milieugebruiksruimte’ kan het verband tussen de noodzaak van duurzaamheid en het onder druk staan van onze bestaanszekerheid goed uitleggen. Wij eten van de grond, wij ademen de lucht, wij produceren en consumeren gebruikmakend van natuurlijke hulpbronnen, wij verwarmen onze huizen met behulp van eindige grondstoffen. Dat alles groeit, vooral mondiaal, met zo’n snelheid en op zo’n schaal dat landoppervlakte schaars wordt, dat grondstoffen in hoog tempo worden verbruikt, dat de lucht verontreinigd raakt. Toegenomen bevolking en welvaart hebben invloed op de drinkwater- en voedselvoorziening, economische mogelijkheden en de volksgezondheid, en daarmee de fundamenten van bestaanszekerheid. Het abstracte verband staat als een huis en is aan iedereen uit te leggen. Van links tot rechts is niemand tegen het voortbestaan van de mensheid.

Toch is het met het huidige mondiale en intergenerationele karakter van de milieuproblematiek niet (meer) eenvoudig om van duurzaamheid een politiek thema te maken. Op individueel niveau heeft duurzaamheid meer te maken met bestaanskwaliteit of leefbaarheid dan met bestaanszekerheid; leefbaarheid van de omgeving waarin men woont, werkt en recreëert. Is er voldoende aanbod van natuur, geen stank- en geluidsoverlast, de beschikbaarheid van gezond eten en lucht die niet ziek maakt? Kunnen de kinderen veilig voor auto’s en uitlaatgassen buitenspelen? Zoals gezegd is er al veel milieubeleid dat onze bestaanskwaliteit beschermt.

In Nederland kan de leefbaarheid zeker verbeterd worden: nog te veel mensen, veelal diegenen die in goedkopere woningen aan drukke wegen wonen, lopen een hoger risico op gezondheidsklachten als gevolg van lage luchtkwaliteit. Veel mensen ervaren groen in de buurt als een bijdrage aan hun bestaanskwaliteit, maar daar zijn ook spanningen: recreatiegebieden gaan niet altijd samen met natuur- en

soortenbeheer. Als bomen worden gekapt en land wordt omgeploegd om bepaalde soorten of landschappen terug te brengen, gaat de kwaliteit van het gebied als recreatiegebied vaak achteruit. Voor een klein, druk land als Nederland zijn er goede argumenten voor het voeren van een sterk centraal ruimtelijke ordeningsbeleid. Maar hoe staat dat in verband met windenergie? Een milieugenda voor deze meer lokale problemen is moeilijk in verband te brengen, en staat soms op gespannen voet, met een milieugenda rondom mondiale milieuproblemen.

Een ander vaak genoemd argument voor milieubeleid is dat van de economische voordelen van een groene economie. Met name van groene banen kan veel wervingskracht uitgaan. De beste ambassadeurs van milieubeleid zijn de ondernemers die groot zijn geworden in duurzaam

Het is niet eenvoudig om van duurzaamheid een politiek thema te maken

me, kosteneffectieve oplossingen of de ceo’s van bedrijven die succesvol zijn in het op de markt zetten van innovatieve duurzame technologie.

De manier waarop wordt omgegaan met duurzame energie in Duitsland is een krachtig voorbeeld: nadat door een kostbaar maar effectief beleid van Rot-Grün de Duitse duurzame energie-industrie honderdduizenden mensen aan het werk hield, kon het volgende, rechtser kabinet het zich niet veroorloven om dit beleid terug te draaien. In China is iets vergelijkbaars aan de gang — de overheid kiest ervoor om goed te worden in duurzame technologie met bedrijven die bijvoorbeeld zonne-energiemodules bijna exclusief voor de export produceren.

Maar er is geen garantie op succes: het Duitse verhaal staat in schril contrast met de relatief zwakke positie van Nederland op het gebied van energie-innovatie, met name wat betreft het vermarkten van duurzame technologie en

Heleen de Coninck *De paradox van Kopenhagen*

diensten (er geld mee verdienen en er banen mee genereren lukt nog niet zo goed). Ook in de Verenigde Staten heeft president Obama geprobeerd een groene-banenagenda te implementeren; tot nu toe echter met weinig succes. In het algemeen leveren studies over groene werkgelegenheid sterk uiteenlopende resultaten. Of een transitie naar een groene economie geloofwaardig kan worden ingezet als een aansprekend argument voor duurzaamheid is niet duidelijk. De PvdA zou hierop een visie kunnen ontwikkelen, maar die moet wel beter onderbouwd zijn dan losse beweringen die nu soms worden gedaan.

WEGEN NAAR EEN NIEUWE MILIEUAGENDA

Het aanpakken van de mondiale milieuproblemen van de eenentwintigste eeuw vergt meer dan het kopen van een deodorant zonder cfk's; het grijpt in op wat we eten, hoe we leven en hoe we ons vervoeren. Voor het bedrijfsleven zijn de veranderingen nog ingrijpender dan voor individuele burgers. Hele bedrijfstakken en sectoren zouden kunnen verdwijnen, en andere zullen moeten ontstaan, als de huidige milieuproblemen serieus worden aangepakt. Dit heeft onvermijdelijk consequenties voor economische zekerheden.

Echter, dat moet ons er niet van weerhouden met een milieugenda te komen. Op het gebied van leefbaarheid, milieugebruiksruimte en solidariteit zijn hier goede argumenten te geven, die verschillende groepen kunnen aanspreken.

90 Voor de meeste Nederlanders geldt echter dat de samenhang tussen hun belevingswereld en de noodzaak tot duurzaamheid klein is. Niet alleen zijn de samenhang tussen diverse milieumaatregelen en individuele milieukeuzes niet zichtbaar en tastbaar genoeg — hoe die bijdragen aan collectieve uitkomsten, en de effecten daar weer van op kwetsbaren in de Nederlandse samenleving, armen in ontwikkelingslanden en volgende generaties is onvoldoende helder om een gevoel van urgentie te creëren. Veel mensen zien ook niet in dat ingrepen in het verleden grote milieuschade heeft verminderd of voorko-

men. Dit milieuanalfabetisme draagt bij aan het bagatelliseren van nieuwe milieuproblemen en de afwezigheid van draagvlak voor overheidsbeleid, met name voor kostbare problemen zoals klimaatverandering.

Onvoldoende, onduidelijk en voortdurend veranderend nationaal overheidsbeleid, zowel wat betreft het industrie- en innovatiebeleid als wat betreft het stimuleren van een thuismarkt voor duurzame producten, hebben ervoor gezorgd dat duurzame ondernemers het in Nederland niet gemakkelijk hebben. Op gemeentelijk niveau zijn er veel bemoedigende initiatieven, die vanuit een positieve benadering veel kunnen bereiken. Dit moet zeker worden gestimuleerd, maar voor oplossingen in bijvoorbeeld het vervoer en de industrie is een actieve en betrouwbare nationale overheid onmisbaar. Wat dat betreft is duurzaamheid wel een thema dat zich thuis voelt bij de PvdA: duurzaamheid heeft met meer klassieke PvdA-thema's gemeenschappelijk dat een sterke overheid onontbeerlijk is, ook als de markt en ondernemerschap ook een rol hebben.

De PvdA-milieugenda kan worden gestoeld op leefbaarheid, solidariteit en schaarste van milieugebruiksruimte. Daarnaast is het belangrijk dat de successen van milieubeleid uit het verleden duidelijker worden verteld. Dit kan verschillende groepen mensen aanspreken. Hoe dan ook is het onvoldoende als alleen de hoogopgeleide elite, die de abstracte kant van duurzaamheid doorziet, een milieugenda formuleert. Die agenda sluit wel aan bij hun inzichten, maar voorziet niet in de behoeften van andere groepen. Zonder een milieugenda die ook in de ogen van de traditionele sociaal-democratische achterban zinvol is, wordt het lastig voor de PvdA om prominent voor duurzaamheid te kiezen.

Noot

- 1 H. Opschoor, 'Krapte aan milieugebruiksruimte'. In: *Oefeningen in duurzaamheid — perspectieven naar 2040*. Jan van Arkel, Utrecht 1995.